

על מנת שלא יהיו בינינו שופכי דמים עיון בפרשת עגלה ערופה

ת"ר: משרבו הרוצחין בגלוי, בטלה עגלה ערופה.

(סוטה מז:)

- א. כיו-ימצא חלל באדמה אשר ה' אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה, לא נודע מי הכהו.
- ב. ויצאו זקניך ושפטיך, ומדדו אל-הערים אשר סביבת החלל.
- ג. והיה העיר הקרובה אל-החלל, ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא-עבד בה, אשר לא-משכה בעל.
- ד. והורדו זקני העיר ההוא את-העגלה אל-נחל איתן אשר לא-יעבד בו ולא יזרע, וערפו-שם את-העגלה בנחל.
- ה. ונגשו הפהנים בני לוי, כי בם בחר ה' אלהיך לשרתו ולברך בשם ה', ועל-פיהם יהיה כל-ריב וכל-נגע.
- ו. וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל-החלל ירחצו את ידיהם על-העגלה הערופה בנחל.
- ז. וענו ואמרו: ידינו לא שפכה (שפכו קרו) את-הדם הזה ועינינו לא ראו.
- ח. כפר לעמך ישראל אשר-פדית, ה', ואל-תתן דם נקי בקרב עמך ישראל. ונכפר להם הדם.
- ט. ואתה תבער הדם הנקי מקרבך, כי-תעשה הישר בעיני ה':

(דברים כא)

דברי הקדמה

לפנים בישראל היו כל הדורשים כציבור פותחים בפרשת השבוע. כרוב אהבתם לתורה היו רבותינו מוצאים בפרשה סמוכים למאורע שאירע, וממנה היו מאירים אותו ומסבירים. גם בזאת היתה להם התורה תורת חיים. גם עלינו, המחנכים המדריכים, לשאוף, להשיב אותו מנהג אבות יקר. ומי יתן ותשוב גם לנו אהבת תורה זו, כאשר היתה כאמנה אתם. תחילת לימודי בפרשה זו היתה במסגרת "פרשת השבוע" עם בני הנוער שעלו מן הגולה. ואותה שבת היינו תדורים חרדה על שני מקרי רצח שהיו בארץ. האחד כיפו העברית, פועל שיצא כבוקר לעבודתו נמצא הרוג באחד מרחובותיה וכפיו עדיין לעוסה פרוסת לחם מפת שחרית שלקח מביתו ולא הספיק לכולעה. ומאז מלוח אותי ותובעת הפרשה הזאת, לרגלי כל מקרה רצח בתוככי ישראל. ונוהג אני ללמדה לבני הנוער לראות מה דורשת מאתנו התורה בעת הזאת, למעשה ולמחשבה. גם לי, לתחרי המורים המחנכים, אני מזכיר כתפילה: לו נזכה לנטוע בלב תלמידינו האזרחים כעתיד, מנפשה של תורה, מחרדתה הגדולה על דם האדם, זאת התורה אשר נתנה לנו הבורא, לתקון נפשו של אדם ולתיקונה של החברה. מי יודע כמה אסונות של שפיכות דמים ניתן בכוחנו למנוע. פעולתנו לפנינו ושכרנו עולם מלא.

[א]

כי ימצא חלל.

נמצא סמוך לספר או לעיר שרובה עכו"ם לא היו עורפין שנאמר: כי ימצא - פרט למצוי. (סוטה מד: מה:)

שהרי זה בחזקת שהרגוהו עכו"ם.

(רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"ט הל"ה)

כי ימצא - ולא בשעה שמצוי, מכאן אמרו משרבו הרצחנים בטלה עגלה ערופה. (ספרי, סוטה מז.)

על דברים רגילים יתפס לשון הויה "כי יהיה נגע" (ויקרא יג) ולשון מציאה מצוין דבר הבלתי מצוי. (מלבי"ם)

מצוה זו נתייחדה לישראל בזכות כדי להעמידם על חזקתם ונקיונם משפיכות דמים. על כן נוהגת היא אך בתנאי כי מקרה זה הוא נדיר - כי ימצא, ומשרבו הרצחנים בגלוי בטלה עגלה ערופה. (ראה שם כל המשנה בסוטה מז.)

[ב]

ונתייחדה מצוה זו לישראל בארצו.

באדמה אשר ה' אלהיך נתן לך לרשתה.

אין דין עגלה ערופה נוהג אלא בארץ ישראל, וכן בעבר הירדן.
(ספרי, רמב"ם שם פ"ב, א)

בסכום לפרשת רוצח נפש אמרה תורה:

ולא-תחניפו את-הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את-הארץ ולא-יכפר לדם אשר שפך-בה כי-אם בדם שפכו.
ולא תטמא את-הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל.
(במדבר לה לג-לד)

ולא תחניפו את הארץ - מפני שאמר תחילה והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם (כט) שאלו המשפטים (דיני רוצח) נוהגים גם בחוצה לארץ.

והחמיר ביושבי הארץ יותר, לכבוד השכינה אשר שם, והזהיר שלא נחניף אותה ושלא נטמא אותה.

וענין החנופה, היא הנמארה בקללות זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף וכו' כי כל חנופה עשית הפך הנראה והנדמה לעינייך והוא עונש בארץ בע"ג ושפיכות דמים ובגלוי עריות, כמו שנאמר: הלא חנף תחנף הארץ (ירמיהו נ, א) והארץ חנפה תחת ישוביה (ישעיהו כד, ה)

(רמב"ן)

ותחנף הארץ בדמים... ויחור אף ה' בעמו ויתעב את-נחלתו. (תהלים קו)

ודם נקי אל-תשפכו במקום הזה וכו' ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ אשר נתתי אבותיכם למן-עולם ועד-עולם.
(ירמיהו ד, ו-ז)

[והשווה עוד עם דברים יט, י]

[ג]

נפל בשדה.

איסור הכאת נפש ודיני רוצחים לסוגיהם, שוגגים ומזידים, כל אלה כתובים בפרשיות שונות בתורה, אולם כאן לפנינו דין חדש, מקרה רצח אשר אינו נגמר ברוצח, כי לא נודע מי הוא. אנו רואים רק את הנרצח כשהוא נופל בשדה, ודמו זועק.

גם יתכן כאן מילה "נופל" שהיא מיותרת - לומר - כי עדיין דם החלל נופל וצועק לפניו יתברך ותובע דין. (אלשיך)

מנהגו של עולם, לכשימצא הרוצח נושמת החברה כולה לרוחה, הכל מפנים זעמם אליו, או פונים לדעת את המסיבות; מה היה בינו ובין הנרצח, או מה היו המניעים הנפשיים וכדומה.

הכל מתנחמים שתטהרים בדינו, וגם הדם מתכפר בדם שופכו. לא כן מצות עגלה ערופה, פרשה זו באה להאשים את הציבור כולו ולהעמידו על הדם הנקי בקרבו. כי הכל קרובים אל החלל והכל קרובים אל שופך הדמים הנעלם - וזהו אומר באדמה אשר ד' אלקיך נותן לך - כלומר לשון יחיד, כי כאחד תחשבו אתם וחלקי אדמתכם באופן כי גם עוון הכולל מגיע חלק לכל איש יראל בכל מקום שיהיה. (שם)

ולא נודע מי הכהו.

כי עתה בחיפוש אחרי הרוצח יחפש כל אחד בלבבו וירגיש באיזו מידה גם הוא חייב כפשע הזה. ההרוג שנמצא נופל לארץ, עדיין מוטל שם במקומו ודמו זועק לשמים וזועק אל חלל החברה, על אחיו אשר קם עליו ועשהו הפקר כשדה הזה. (ראה דברים כב, ובראשית רבה סג, טו). הלא זה השדה אשר קנה קין הראשון וישם לו אות דמים.

ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל-הבל אחיו ויהרגהו. (בראשית ד, ח)
על זאת החרידה עלינו התורה את פרשת עגלה ערופה, כי קין התחבא בקרב הכלל, לכן על כל העם צועק היום דמו של הבל.

קול דמי אחיך צעקים אלי מן-האדמה. (שם)

כי ימצא חלל באדמה - - -

[ד]

ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל-הערים אשר סביבת החלל.

הזקנים והשפטים, אליהם בא הזעזוע הראשון, להוציאם ממקומם אל סביבות החלל.

ויצאו - הם ולא שלוחיהם. (סוטה מה.)

זקניך ושופטיך - המיוחדים שבשופטיך.

אלו סנהדרי גדולה - הנך דלשכת הגזית. (רש"י).

ר' אליעזר בן יעקב אומר: זקניך זו סנהדרין, שופטיך זה מלך וכהן גדול. (שם)

ומדרו אל הערים.

הרוג שנמצא נופל לארץ ולא נודע מי הכהו, מניחין אותו במקומו ויוצאים חמשה זקנים מבית דין הגדול שבירושלם, שנאמר ויצאו זקניך ושופטיך ומודדים ממנו אל הערים שסביבות החלל. אפילו נמצא בצד עיר זו שהדבר ידוע בודאי שהיא הקרובה מצוה למדוד.
(רמב"ם הלכות רוצח ושה"נ ט-א, סוטה שם)

אשר סביבות החלל.

החלל הוא עתה המרכז המעורר ומזעזע את כל סביבותיו.

מודדין מן החלל אל הערים ולא מן הערים אל החלל. מאין היו מודדים? ר' אליעזר אומר מטיבורו, ר"ע אומר: מחוטמו, ר' אליעזר בן יעקב אומר: ממקום שנעשה חלל - מצוארו. [ההלכה כר"ע]
(סוטה מה: רמב"ם שם ט, ב.)

אחר שמודדים ונודעה העיר הקרובה, קוברין את הנהרג במקומו (מת מצוה קנה מקומו) וחוזרין זקני ירושלים למקומם. (רש"י שם ט, ב. - סוטה מה:)

והיה העיר הקרובה אל-החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא-עבד בה אשר לא-משכה בעל.

והורדו זקני העיר ההיא את-העגלה אל-נחל איתן אשר לא-יעבד בו ולא יורע וערפו-שם את-העגלה בנחל.

והיה העיר הקרובה אל החלל.

משפט זה עומד בפני עצמו, כאילו בא להציג את העיר החשודה ביותר, האשמה ביותר.
ויתכן שהשם צוה לעשות כן -

העיר הקרובה - כי לולי שעשו עבירה כדומה לה, לא נודמן שיהרג אדם קרוב מהם. ומחשבות השם עמקו וגברו לאין קץ אצלנו. (ראב"ע)

הנה כי בהמצא חלל באדמה אשמת דבר של אנשי המקום שלא היו ראויין להיות למגן בל תהיה תקלה סביבותיה. (אלשיך)

[ההוא גברא דאכליה אריא ברחוק תלתא פרטי מינייה דרבי יהושע בן לוי, ולא אשתעי אליהו בהדיה תלתא יומי]. (מכות יא)

ולקחו זקני העיר ההיא - והורידו זקני העיר ההיא.

נמצא סמוך לעיר שאין בה בית דין לא היו מודדין שנאמר: זקני העיר - כיצד עושין? מודדין לעיר שיש בה בית דין. כאמור, נמצא החלל בשדה והמדידה מן השדה אל העיר. השדה הוא שטח ההפקר, הוא המקום אשר האדם צועק ואין מושיע לו (ראה ענין נערה המאורסה, דברים כב, כג-כז). והמדידה הזאת באה להטיל את האחריות של שטח הפקר זה, על העיר ההיא הקרובה אל החלל, ודווקא על אותה עיר המיוסדת במוסדות הדין והמשפט. ולעיר שאין בה בית דין אין מודדין. על דעת הרמב"ם מצוה העריפה היא לעורר את העם לדין.

משרשי המצוה כדי שיתעורר לב כל העם בראותם את המעשה הגדול הזה, אסיפת זקני העיר וגדוליה, ויקחו פרה, שהיא בהמה גדולה וילכו באסיפה ובהמון, שהכל חפצים לראות ענינים אלה - אל מחוץ לעיר ולקול עריפתם יחרדו כל השומעים ויתעורר רעיונם על הדבר. וכל היודע דבר מיד יהמה לבבו ותעיר מחשבתו להגיד מה שהוא יודע לפני הזקנים ומתוך כך יבערו הרעים הרוצחים מקרבם. ומלבד הידיעה, יש תועלת רב במעשה הגדול הזה להראות ולפרסם בהמון פרסום גדול כי חפץ הזקנים ואנשי הדעת יהיה למצוא הרוצח לנקום ממנו נקמת הנרצח וכן מצאתי להרב רמב"ם ז"ל כמו"נ. (ספר "החנוך" מצוה תקד)

אבל הנכון אצלי כי חטא העם ופשעם ראוי שייחוס למנהיגיהם יען וביען לא היישירו העם בשמירת דיני התורה באופן שלא יהיה ביניהם שפיכת דמים. וגם תהיה אשמה על מנהיגיהם לפי שלא הגיעו דעת מי ההורג ולבערו, כי זה הוא המוטל על שופטי העיר וזקניו. וגם כי מיעוט המשפט ביניהם יביא אל שפיכות דמים כי אם היה משפט בעיר קשה ומדוקדק כראוי לא יגבר יד הרוצח להביא להרוג נפש בגבול אותה העיר כי יפחד לבבו ממשפט אותה העיר ושופטיה שירדפו אחיו וישיגוהו וירמסו לארץ חייו. (אברבנאל)

(ה)

עגלת בקר אשר לא-עבד בה אשר לא-משכה בעל.

אל-נחל איתן אשר לא-יעבד בו ולא יזרע.

אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה, שלא עשתה פירות, ותיערף במקום שאינו עושה פירות, לכפר על הריגתו של זה שלא הניחיהו לעשות פירות. (לשון רש"י במקום ובגמ' סוטה מו)

ועורפין אותה בקופיץ מאחריה.

וערפו - שהיא מיתה נעלמת מעיני הנהרג - מורה על שההריגה היתה בלי ספק במקום נעלם מעיני העם וכו'.

(ספורנו)

הזורע בנחל איתן עובר בלאו. (סוטה שם)

הנחל שערפו בו העגלה אסור בזריעה ועבודה לעולם. (רמב"ם שם י, ט)

נחל איתן.

תנו רבנן: מנין לאיתן שהיא קשה? שנאמר (במדבר כד) איתן מושבך ושים בסלע קנך ואומר (מיכה ו) שמעו הרים את ריב ד' והאיתנים מוסדי ארץ (הם הרים וכל הר של אבנים הוא - רש"י).

אחרים אומרים: מנין שהוא ישן (ולא שהוא קרקעיתו מחדש מקרקע אחרית - רש"י) שנאמר (ירמיהו ה) גוי איתן הוא גוי מעולם. (סוטה מו:)

רש"י: איתן - קשה שלא נעבד.

רמב"ם: נחל השוטף בחזקה וזה איתן האמור בתורה.

ונראה לפשר בין הסתירות דנחל איתן הוא השוטף מים בחזקה ורק בימי השרב ייבש. (תורה תמימה הערה לא ור"ש בהרחבה)

משרשי המצוה מה שכתבתי בסדר זה במצוה עריפת עגלה, שענין העריפה לפרסם ענין הרציחה כדי לעורר ההמון על הדבר ויכניסו יראה בלבם על הדבר הרע הזה וגם מניעת עבודה והזריעה שם לעולם.

כדי להזכיר לעולם בלב כל עוברי דרך כי על דבר שנרצח איש אחד בדרך, נערפה העגלה במקום שהוא ונשאר חרב לעולם.

ויניעו לבכם עם זה להרחיק ענין הרציחה מאד. (ס' "החנוך" תקלא-שול)

והמקום שהוא נשאר חרב לעולם - -

וקרחה זו כשדה תעמוד כמו עדות לכל באי העיר הזאת ולכל היוצאים ממנה, ולכל עוברי דרך מן הערים אשר סביבות המקום אשר ממנו מדדו - וקרחה זו תזעק ותודיע לכל: כאן נשפך דם נקי!

זה יהיה מקום לחינוך הבנים, ביומי דפגרא כאשר יצאו הילדים עם מוריהם לטייל כסביכה יעמדו מרחוק ויצביעו במורא לאמר: כאן נערפה עגלה!
(ויניעו לבכם עם זה להרחיק ענין הרציחה מאד! "החנוך")

הלא כי מן הקרחה הזאת תזעק קללת האדמה מימי קין הראשון אשר קם על אחיו ויהרגהו.

ועתה ארוור אתה מן-האדמה אשר פצתה את-פיה לקחת את-דמי אחיך מידך.

כי תעבד את-האדמה לא-תסוף תת-כחה לך. (בראשית יא, יב)

האדמה הזאת אשר ד' אלקיך נתן לך לרשתה בכרכת השפע והתנובה, לאכל פריה וטובה. הנה פה היא תשם, ולא תוסף תת כוחה.

הזורע בנחל איתן עובר בלאו!

מצבת זכרון, כי חנפה הארץ בדמים [וענין החנופה היא הנאמרה בקללות: זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף. [ראה מה שהבאנו בשם הרמב"ן, כמדבר לה]. כי כאן נקפד פתיל חייו של אדם - דמו ודם זרועותיו.

☆

למצבת קרחה זו התכונן גם דוד בקינתו על שאול ועל יהונתן בנו.

הרי בגלבע אל-טל ואל-מטר עליכם ושדי תרומות וכו'. (ש"ב א, כא)

נמכל האנדרטות והאבנים שהקימו לזכר מלחמת השחרור לא הרגישה אותי כל כך אלא אחת: מימינו של הכביש היורד ממסמיה לכאר שבע כתוב על אבן אחת בודדת: ההלך, כרדתך לנגב, זכור אותנו - - -].

{ו}

ונגשו הכהנים בני לוי כי בס בחר ה' אלהיך לשרתו ולברך בשם ה' ועל-פיהם יהיה כל-ריב וכל-נגע.

כפסוק לא הוברר מה כאן תפקידם של הכהנים. בהסבר ההלכתי נראה כי הם באו לעמוד על מעשי הקרבן שיש בעגלה ערופה והם אשר יענו ויאמרו: כפר לעמך ישראל.

ולפי דעתי יש טעם בענין הקרבנות הנעשים בחוץ, שעיר המשתלח ופרה אדומה. ולפיכך מנו חכמים עגלה ערופה מכלל החוקים. (רמב"ן)

[הרמב"ן דוחה את הטעמים אשר לרמב"ם - ראה בס' החנוך, ואומר כי אין במצוה זו תחבולה ותועלת כי היא חזקה וכקרבן].

עגלה ערופה אסורה בהנאה - מנלן?

אמרי דבי ר' ינאי: כפרה כתיב בה, כקדשים. (ע"ז כט:)

רחיצה בזקנים וכפרה בכהנים. (ספרי)

כהניא יימרון כפר לעמך ישראל וכו'. (ת"י יהונתן בן עוזיאל)

אך גם ריבוי התוארים שקבלו כאן הכהנים מחייב לחשוב על כוונת המעמד הזה.

הכהנים בני לוי.

שהם ברור מבני לוי. (ראב"ע)

מכלל שנאמר לשרתו - אין לו אלא תמימים, בעלי מומין מנין? - ת"ל: בני לוי. (ספרי)

[ראה במלבי"ם על הספרא (לח) ויקרא א, ה].
ואולי נקראו כאן בני לוי דווקא ולא בני אהרן כרגיל, כי על כן זה שתחילתו היה בסוד כלי חמס מכרותיהם - הוא אשר נתחלק ביעקב להיות נושא השלום בעבודת המזבח. וכי חרבך הנפת עליה ותחללה (שמות כ, כב) שהמזבח נברא להאריך שנותיו של אדם והכרזל לקצרן לפיכך אינו ראוי להניף המקצר על המאריך. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל (מכילתא)].

כי זוהי "עבודה ה'" אשר נתן לאדם להפוך לכו ולהכינו אל רצון האלקים. את כוחות הנפש המתפרעים לעצור בהם במצוות אנכי ה' אלקיך - כי כם בחר ה' אלקיך לשרתו - - - וכפי הנראה גם כל עבודת הקרבנות יש בהם דבר מטעם זה. כי אין לך דבר כמו רכוי השחיטה וההתעסקות בכשר הגורם לאכזריות להתפשט בנפש האדם [וכידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זובחי אדם אכזרים מאד" - רמב"ן דברים כב, ו].
והנה "עבודה" זו ניתנה לכוהנים להעביר כוחות אלה לעדון העדונים לקדש הקדשים, לפני ה'. זהו "מבחן האדם"!

[וכאן יש לשוב אל הכתוב: נופל בשדה. שדה זו הוא מקום ההפקר והרצח - ויהי כהיותם בשדה. ושדה נקרא גם בית המקדש - יצחק קראו שדה, שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה (פסחים פח, ספרי רפ"א) בחטא של קין הראשון היה המאבק בין שני היצרים של האדם, בין הטוב והרע.

ועל מה היו מדיינים (קין והבל)? אלא זה אומר בתחומי יבנה בית-המקדש וזה אומר בתחומי יבנה ביהמ"ק. שנאמר: ויהי בהיותם בשדה.
(ב"ר כב, טו).

גם עשו היה אדמוני, איש שדה - שהפקיר עצמו כשדה (שם כג, טו).
ויתכן שעל כן שלחו יצחק לשדה לצוד ציד - זה היה מבחנו על פי דרכו (ראה רבינו יונה והגר"א עה"כ במשלי כ, ו. ובגמרא שבת קנו, ד"ה האי מאן דבמאדים) אך הקדימו יעקב בככורה וכברכה - ראה ריח בני כריח השדה אשר ברכו ד'.

מלמד שהראה לו הקב"ה ביהמ"ק בנוי וחרב ובנוי. (שם סה, יט)

לשרתו לברוך.

ועל ידם תהיה כפרה מן הדם הנקי וברכה לארץ.

ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. (ספורנו)

סוף פסוק זה דורש פירוש, ולו גם על זה שהכתוב הרכיב יחד את הריב והנגע. [תניא היה ר' מאיר אומר מה ענין ריבים אצל נגעים? (סנהדרין לד:)] יהונתן בן עוזיאל מפנה את תשומת לתפקיד המיוחד שיש לכהן מחוץ לעבודת בית המקדש והוא להעמיד את ישראל על טהרתם בגופן ובנפשים.

ועל מימר פומהון יהא מתרן כל דין וכל מכתש צרעא למסגור ולמחלוט.
(ת' יהונתן בן עוזיאל)

על נגע הצרעת אמר הרמב"ן: זה הענין איננו בטבע כלל ולא הווה בעולם, וכן נגעי הכתים, אבל כהיות ישראל שלמים לד', יהיה רוח ד' עליהם תמיד להעמיד גופם ובגדיהם ובתיהם כמראה טוב וכאשר יקרה באחד מהם חטא ועוון, יתהווה כיעור בבשרו או בכגדו או בכיתו, לראות כי השם סר מעליו. והנה איננו נוהג אלא בארץ, שהוא נחלת ד' וכו'.

תפקידו של הכהן הוא לראות את הנגע ולקרוא בשמו: לטמאו או להסגירו. וההסגר הזה הוא התבוננות האדם בנפשו למצוא את מקורות חטאו "ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא - כדד ישב מחוץ למחנה מושכו (ויקרא יג מה-מו) ובנגעי כתים נאמר: וכא הכהן וראה והנה פשה הנגע בכית צרעת ממארת היא בכית טמא הוא (שם יב, מד).

האם לא גם כאן גישתם של הכהנים לראות את הנגע אשר פשה בכית? כי מעשה רצח זה לא רצתה התורה כי ישאר בגדר מקרה, אלא כונתה להזעיק עליו את הכלל למען יתכונן ויראה את המניעים בצבור העלולים להביא לידי מעשים אלה. אלו הן דברי ריבות כשער והוא כנגע בחיי הצבור, צרעת ממארת אשר יש לכער ולטהרה.

כי יפלא ממך דבר למשפט,

בין-דם לדם בין-דין לדין ובין נגע לנגע,

דברי ריבת בשעריך.

וקמת ועלית אל-המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו,

ובאת את-הכהנים הלויים,

ואל-השפט אשר יהיה בימים ההם.

ודרשת והגידו לך את דבר המשפט. (דברים יז, ח-ט)

דברי ריבות - זו השקאת סוטה ועריפת עגלה וטהרת מצורע.
(סנהדרין פ"ז, א)

ועמדו שני-האנשים אשר-להם הריב לפני ה' לפני הכהנים והשפטים אשר יהיו בימים ההם.
(שם יט, יז)

בזמן שיש כהן יש מפשט בזמן שאין כהן אין משפט.
(סנהדרין נב: וראה רמב"ם הלכות סנהדרין יד, יא בדיני נפשות)

מצות בית דין שיהיו בו כהנים ולוויים.

יכול אין בו יהיה פסול: ת"ל ואל השופט אעפ"י שאין בו כהנים ולוויים כשר.
(ספרי וט"ו כ)

ועל פיהם יהיה וכו'.

באופן שהם בקיאים בדרכי בני אדם ומזגיהם. כמו שראו הם ואבותיהם.
ואולי יכירו מי נתלכלך בחטא זה בדיעת דרכיו ומעלליו ויתגלה הדבר.
(ספורנו)

{ו}

וכל זקני העיר ההוא הקרובים אל-החלל ירחצו את-ידיהם על-העגלה הערופה בנחל.

וכל זקני העיר ההיא - אפילו הם מאה.
(ספרי)

עתה נגשים זקני העיר, שופטיה, כלם איש לא נעדר, ואפילו הם מאה - וכולם רוחצים ידיהם על העגלה הערופה בנחל.

כי עתה הם הקרובים אל החלל [השווה עם פסוק ג', שם נקראה העיר הקרובה אל החלל]. בזה אחר זה או בכת אחת הם רוחצים הזקנים ידיהם עוד מעט ירימו אותן בשבועה.

מעשה הרחיצה קודם לאמירה. היא ההכנה לאמירה. ולא קלה היא הרחיצה הזאת.
[רחיצה במקום הרצח-].

וענו ואמרו ידינו לא שפכה (שפכו קרי) את-הדם הזה ועינינו לא ראו.

שני משפטים קצרים ככשבועה חייבים לומר הזקנים.
וענו ואמרו - כמו תשובה הם נושאים בפיהם על שאלה זו העומדת בחלל החברה, מסביב לחלל הזה.

[השווה עם רפשת בכורים (דברים כו), ושם ההבדל בין פסוק ג' ובין פסוק ה'.]

גם הוידוי הזה אשר אדם צריך להזכיר על עצמו שפיכות דמים אפילו בשלילה, גם זה מחייב הרבה.

וכי עלה על דעתנו שזקני בית-דין שופכי דמים הם?

אלא מאי ידינו לא שפכו - לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לויא,

אמר ר' יהושע בן לוי אין עגלה ערופה באה אלא בשביל צרי עין.

(סוטה מח:)

הרי שאילו ראו אותו ולא קיימו בו מצוות אש"ל, שוב אין יכולים לומר ידינו לא שפכו את הדם. כלומר שבזה נחשב להם כאילו רצחוהו ושפכו את דמו, זקני ב"ד הללו שלא דאגו עבור עובר אורח להאכילו להשקותו וללוותו יתבעו לדין שמים ויעמדו לפני כסא המשפט כשופכי דם! - -

"ונכפר להם הדם" ומכלל הן אתה שומע לאו, שאם ראוהו ופטרו אותו בלי לוי' ואין יכולים לומר ידינו לא שפכה וגו' נשארים המה בלי כפרה - הוי מי יודע עז אפר! (ס' "אור יהל" להגרי"ל חסמן זצ"ל)

רבנין דהכא (דארץ ישראל) פטרין קרייא בהורג. ורבנין דתמן (דבבל) פטרין קרייא בנהרג.

רבנין דהכא פטרין קרייא בהורג:

שלא בא על ידינו ופטרנוהו ולא הרגנוהו ולא ראינוהו והנחנוהו ועמעמנו על דינו.

ורבנין דתמן פטרין קרייא בנהרג: לא בא לידינו ופטרנוהו בלא הלויא, ולא ראינוהו והנחנוהו בלא פרנסה. (ירושלמי סוטה פרק ט הל"ו)

{ח}

שלא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות.

את מי?

והלא כאן המדובר בחלל חרב, הרוג שנמצא, ולא בחלל רעב - את שתי הדעות האלה, מסבירים רש"י והמלבי"ם:

כלומר למזונות הוצרך (ההרוג) ולא היה לו וראה אחד נושא מזונות ובא לחוטפם ממנו לאונס רעבון, ועמד זה עליו והרגו. (רש"י)

ידינו לא שפכו - שלא היינו גרמא לרצח הזה לא על ידי שלא נתנו מזון להרוצח ועל ידי כך היה מוכרח להרוג את הנרצח לעשוק את לחמו למלא נפשו כי ירעב. (מלבי"ם)

לא היה בזה רוצח מועד אשר קם על רעהו כתאות דמים, כי אם תגרה טראגית היתה בין השנים, תגרה על פת לחם רעב היה האיש והוא עבר בעיר ואיש לא ראהו ואיש לא הרגיש בו כי רעב הוא - ופטרוהו בלא לחם וכלא לוייה. מיואש ומבויש עזב את העיר והלך בשדה וראה אחד נושא מזונות ובא לחוטפם ממנו לאונס רעבון, ועמד זה עליו והרגו. ולא נודע מי הכהו! - - -

הן עיקר האשמה נופלת על זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ועל כל אחד אשר בעיר כי יבדוק בנפשו אם לא עבר עליו איש רעב ופטרוהו בלא לחם - ואם עבר ופטרוהו הרי לא יוכלו לרחוץ ידיהם על העגלה בנחל ולא יוכלו לומר ידינו לא שפכו את הדם הזה. לא פחותה מזו היא הדרישה העולה מטעמו של המלבי"ם - הרעב הזה הוא הרוצח. ואם פטרנוהו בלא מזון הרי גרמנו לו להיות רוצח שעל כן היה מוכרח להרוג הנרצח לעשוק את לחמו למלא נפשו כי ירעב (ראה משלי) אנו חייבים לראות את הרוצח בטרם יתפתח בו ההכרח למלא נפשו. אם זה בחנוך נכון ואם זה כפת לחם להשביע נפשו. זקני העם ושופטיו נתבעים למנוע את הרצח בסדרי העיר ובתקנותיה - להקדים לראותו בטרם יצא השדה.

[ט]

כפר לעמך ישראל אשר-פדית ה',

ואל-תתן דם נקי בקרב עמך ישראל.

ונכפר להם הדם.

כפר לעמך - ששגגו ולא שמרו הדרכים המסוכנים. (ראב"ע)

- כפר אתה בדם שופכו כאמרם ז"ל (סנהדרין) מי שנתחייב הריגה לסטים באים עליו. (ספורנו)

אשר פדית - כאשר פדיתם ממצרים למען חסדיך כן פדם מזה הדם וענשו. (ראב"ע)

כפר להם הדם - מבשרים שמשעשו כן, יכופר להם העוון. (רש"י)

ואתה תבער הדם הנקי מקרבך.

כי-תעשה הישר בעיני ה'.

מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה, הרי זה יהרג והוא הישר בעיני ה'.

כי הם יבערו הדם הנקי מקרבם וימנעו הרציחות והפעולות המגוננות כאלה, כאשר יעשו הישר בעיני ה' לדקדק בהנהגת העם ומשפטיו. או יאמר שלא יחשבו שאחרי עריפת העגלה אשר הכונה בה לדעת המכה והרוצח כמו שזכר הרב (רמב"ם) ולא יכלו לדעתו שלא יחשו עוד לעשות חקירות לדעת מי הוא ההורג אותו החלל, אבל צוה אשר יחקרו עוד תמיד לבער הדם להכיר הרוצח ולהורגו, וזה יעשו הישר בעיני ה' (אברבנאל)

והנכון בעיני הוא אשר הזכרתי כי לא ישפך דם נקי בארצך אם תעשה הישר בעיני ה' כסוד שכר עבירה ושכר מצוה מצוה. (ראב"ע)

[י]

כל פרשה בתורה מקומה קבוע לה. וגם המקום יש בו ללמד. כן הורונו רז"ל בהלכה ובאגדה, מסמיכות הפרשיות. פרשת עגלה ערופה כתובה אחרי פרשת דיני המלחמה, אשר בה נאמר "אל ירך לבבכם" (כ, ג) "והכית את כל זכורה פי חרב" (יג) ואף גם הפסוק הקשה ביותר בענין שבעה עממים - לא תחיה כל נשמה (טז). דרכה של מלחמה להקשיח את הלב לעשותו גם בדמים ומביאה לידי זלזול בחיי אדם, כבודו ורכושו - והנה מיד אחרי מצוות המלחמה באה דרישה כל כך עוצרת ומחנכת להוקיר חיי אנוש, להעמיד את הצבור כולו על החומרה בשפיכות דמים. הלא היה הנותנת להבין מחשבתה של תורה בלבבות בני אדם, על כן דאגה לתקן את נפש האדם ואת נפשה של האומה אשר הלכו למלחמה בציווי ובהכרח שפכו דמים רבים, ושמא בהכרח נפגמה גם הנפש. על כן כתב התורה מיד אחרי זה פרשת עגלה ערופה - ואולי עוד בתוך המלחמה הכינה התורה מצוותיה, להעלות את האדם מיצר המשחית, שכן שלוש פרשיות ניתנות להבין במכונה משותף זה א. פרשת לא תשחית את עצה ב. פרשת עגלה ערופה ג. פרשת יפת תואר.

☆ ☆

☆

בע"ה ירושלם עיה"ק אור לט"ו בתמוז התשי"ח.
 בעיה זו העלתה בשעור בפרשה לפני חיילים ב"נחושה", האחזות על הספר הרואה פני הרי חברון. ישבו לפני הצעירים בני הנח"ל הדתי, מהם השתתפו בקרבות סיני ובקרבות אחרים. ושאלנו האם צודקים אלה התולים את רכוי מעשי הרצח כאחרונה, בצבאיות המוכרחת עלינו, במראות המלחמה אשר הנוער הרגיל כהם? ומה התרופה לכל זה אם לא דרכה של תורה.

☆

כאחד מספרי המלחמה הראשונה ("בחזרה", רמרק) מתואר הכחור שחזר הביתה מן הקרבות ואמו אינה מכירה אותו כמה השתנה שם ברוחו. כקר אחד הוא יוצא לחצר וחוזר אחרי שעה קלה וידו אוחרת כתרנגולות אשר זה עתה קרע את ראשה מעליה הוא מבקש כי אמו תבשלנה לו.
 האם מתחלחלת: הלא זו של השכנה המסכנה האוספת יום יום את הביצים ומוכרת אותן למחייתה.
 אך הבחור איננו מבין מה כאן הסליחה ומה כאן הרחמים הלא כזאת וכזאת אכלה חרבו ומה הדאגה לתרנגולות אחת של שכנה, והרי היא כהפקר - - -

☆

הן את החרדה הזאת חרדה התורה לתקונו של האדם, לתקון נפשה של האומה אשר בחר לו סגולה.
 בדומה לזה למדנו במקום אחר.

הכה תכה את-ישבי העיר ההוא לפי-חרב.

ונתן-לך רחמים ורחמך והרבך. (דברים יג, טז-יח)

כאן ירדה תורה לסוף הענין כי אם האדם יתרגל במצוה הלזו, להרוג ולהכות בחרב את אנשי עיר הנדחת, אם אמנם מקיים הוא כזה מצוות ה', אבל הסכנה גדולה, שיהפך טבעו להיות שואף לדם אחרי אשר הורגל בזה. ולכן אמר הכתוב, כי אחרי אשר תקיים את המצווה הזאת של "הכה תכה את יושבי העיר ההיא" בכל זאת לא ייהפך טבעך להיות אכזרי, אלא "ונתן לך רחמים" - השי"ת ישלים לך את חסרון הרחמים שחסרת במצוות ההכאה של העיר הנדחת עד שתשוב למצבך הראשון כמו שהיית קודם המצווה הלזו. ושומר מצוה לא ידע דבר רע. ("החפץ חיים" על התורה)

☆

הבה נתכון לרצון התורה במצוותיה לתקון לבם של ישראל ברחמים, ולתפלה שהתפללו הכהנים על העגלה הערופה.

כפר לעמך ישראל אשר-פדית ה'.

(ספרי)

על מנת כן פדיתנו שלא יהיו בינינו שופכי דמים.